

Nesezdané soužití v evropském kontextu: hledání rovnováhy mezi ochranou slabší strany a autonomií vůle

Lucie Straka*

Abstrakt: Článek zkoumá myšlenková a právní východiska, která jsou v evropském právním prostředí významná pro diskuzi o právní úpravě nesezdaného soužití. Cílem je představit hlavní argumenty, které v Evropě zaznívají pro a proti přijetí práva upravujícího nesezdané soužití, zejména v oblasti majetkoprávní. Argumenty obvykle vyvažují princip autonomie vůle s principem ochrany slabší strany. Za cíl si kladu také přiblížit evropské standardy právní úpravy nesezdaného soužití plynoucí zejména z evropských právních řádů, judikatury Evropského soudu pro lidská práva, akademických publikací a mezinárodních úmluv. Analýza uvedeného ukazuje na existenci standardu právní úpravy a ochrany nesezdaných soužití v Evropě. Přesvědčivě působí argumentace ve prospěch přijetí právní úpravy nesezdaného soužití alespoň v podobě základních ochranných ekonomických pravidel, zejména jsou-li v soužití společné děti.

Klíčová slova: nesezdané soužití, Evropa, harmonizace, ochrana slabší strany, autonomie vůle

Úvodem

Změny v podobách rodin, pro které evropské státy zejména v průběhu posledních padesáti let hledají řešení, jsou označovány za revoluci na poli rodinného práva.¹ Rodinný život Evropanů² prochází v posledních letech změnami, v jejichž rámci pozorujeme snížení sňatečnosti, vyšší rozvodovost, vznik tzv. patchworkových rodin³ nebo nárůst počtu nesezdaných soužití. Evropské země mají často potíže nesezdaná soužití právně reflektovat, jelikož rodinné právo je v nich tradičně orientované na manželství.⁴ Touto orientací se vyznačuje i historie českého rodinného práva.⁵ Vývoj posledních padesáti let v Evropě však přinesl odklon od vnímání rodiny jen v podobě *tradičního manželství*, které trvá celý život manželů.⁶ Souvisejícím jevem je mimo jiné zmíněný vzestup počtu nesezdaných soužití. Změna společenského pohledu na manželství a nesezdané soužití spočívající v jejich vnímání jako alternativ s sebou nese i nižší nebo žádný společenský tlak na sňatky párů zakládajících rodinu se společnými dětmi. Taková situace však přirozeně přináší

* Mgr. Lucie Straka, právnička, advokátní kancelář Bruncko & Straka, advokáti s.r.o.; doktorandka, katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity.

1 ANTOKOLSKAIA, M. 50 Years of Developments in Family Law in the Westernised World. *International Survey of Family Law*. 2023, s. 73.

2 Pro účely práce se zaměřuji na Evropu, analyzovaný trend se však týká celého západního světa, tedy Evropy, Severní Ameriky, Austrálie a Nového Zélandu.

3 Označení pro rodinu sestávající se z členů, kteří pocházejí z předchozích vztahů, často zahrnuje děti z předchozích vztahů páru, případně jejich společné děti.

4 GOOSSENS, E. One Trend, a Patchwork of Laws. An Exploration of Why Cohabitation Law is so Different throughout the Western World. *International Journal of Law, Policy and The Family*. 2021, Vol. 35, No. 1, s. 1.

5 Pokud se podíváme na vývoj na našem území, potom obecný občanský zákoník z roku 1811 považoval manželství za základní jednotku společenské struktury. Z toho plynul i rozdílný postoj k manželským a nemanželským dětem. Zákon o právu rodinném z roku 1949 i zákon o rodině z roku 1963 zdůrazňovaly manželství jako základ rodiny.

6 Slib „dokud nás smrt nerozdělí“ tradičně nalezneme ve svatbních slibech napříč Evropou.

nové právní výzvy, týkající se zejména distribuce majetkových statků nabytých za soužití páru. Přístupy evropských států k nesezdanému soužití se liší v závislosti na rozdílných kulturních faktorech, jako jsou náboženství a tradice,⁷ také na politických vlivech,⁸ demografických faktorech jako například počet nesezdaných soužití, rozvodovost, sňatečnost, nebo i vlivech mezinárodních. V následujícím textu se zaměřím na myšlenková i právní východiska, která jsou v evropském právním prostředí významná pro diskuzi o právní úpravě nesezdaného soužití. Možná tato východiska mohou být inspirací i pro zatím absentující diskuzi českou.

1. Úvahy o autonomii vůle a ochraně slabší strany

Kateřina Šimáčková, soudkyně Evropského soudu pro lidská práva, ve starším komentáři poznamenala, že: „z komparativních studií CEFL, judikatury ESLP i vnitrostátní judikatury vyplývá, že se v evropském prostoru vytvořily standardy, které zdůrazňují respekt k rodinnému životu člověka (ať se rozhodl pro nějakou formu soužití nebo žít sám) a respekt k autonomii svobodné vůle při respektování ochrany slabší strany.“⁹

Ve většině států Evropy v nějaké míře probíhá diskuze o tom, zda a jak upravit nesezdané soužití, tj. faktické soužití druhá a družky.¹⁰ Pokud uvažujeme nad právní úpravou nesezdaného soužití jako faktického stavu, nutně narazíme na vyvažování dvou důležitých právních principů uvedených v citovaném komentáři, tedy principu autonomie vůle s principem ochrany slabší strany jako výjimky z něj. V průběhu nesezdaného soužití se druh či družka může dostat do pozice slabší strany, ve které jim obecná právní úprava poskytuje malou právní ochranu nebo neposkytuje žádnou.¹¹ Současně však případná speciální právní úprava zasahuje méně nebo více do autonomie druhá a družky, kteří sice nastolili faktický stav nesezdaného soužití, ale aktivně neprojevíli vůli se právně vázat. Neuzavřeli manželství, případně neuzavřeli mezi sebou smlouvu či nebyla sepsána závěť a podobně.

Na začátek nutno předesítní, že zdaleka ne každé nesezdané soužití staví jednoho z páru do pozice slabší strany. Nesezdaný pár je standardně tvořen dvěma rovnocennými, dospělými, plně svéprávnými lidmi. V rámci partnerského soužití dvou lidí však často nastávají generické životní situace a poměry, které mají na jednoho z páru značné negativní ekonomické dopady.¹² Jedná se o situace, kdy páru přibude společné dítě či více dětí. Právě existence společných dětí může být pomyslným milníkem při úvaze o právní úpravě nesezdaného soužití (někdy je zmiňována i délka trvání soužití). Komise pro evropské rodinné právo¹³ ve své publikaci na základě komparace evropských právních úprav

⁷ Země jako Polsko nebo Itálie, ve kterých je právo silněji ovlivněno náboženstvím, budou pravděpodobně méně „ochotné“ právně uznat nesezdaná soužití.

⁸ Některé země jako například Nizozemsko nebo Švédsko mají progresivnější sociální politiku, dá se tak očekávat, že budou více otevřené právnímu uznání a úpravě nesezdaného soužití.

⁹ ŠIMÁČKOVÁ, K. In: POSPÍŠIL, I. – LANGÁŠEK, T. – ŠIMÍČEK, V. – WAGNEROVÁ, E. a kol. *Listina základních práv a svobod: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, s. 663.

¹⁰ Pro účely tohoto článku se zabývám nesezdaným soužitím muže a ženy.

¹¹ Genderové aspekty nesezdaného soužití v českém prostředí podrobněji analyzuji v článku STRAKA, L. *Nesezdané soužití – přehlížená sociální realita? Cofola 2024* (v tisku).

¹² Ibidem.

¹³ Commission on European Family Law (CEFL). Komise byla založena v roce 2001 a sestává se z akademických pracovníků z různých evropských zemí, zejména familiaristů a komparatistů. Více viz <https://ceflonline.net/> [cit. 2024-03-07].

definuje tzv. kvalifikovaná soužití. Těmi jsou soužití trvající alespoň pět let nebo soužití se společnými dětmi.¹⁴ Soužití trvající několik let bude pravděpodobně mezi párem tvořit různé ekonomické a jiné vazby, případně závislosti. Pokud se do nesezdaného soužití narodí dítě, je vznik ekonomických závislostí a vazeb, často v důsledku rozdělení rolí v rodině, vysoce pravděpodobný.¹⁵ V případě, kdy se nesezdanému páru narodí společné dítě (či více dětí) a jeden z partnerů omezí svou pracovní činnost ve prospěch péče o ně a domácnost, dochází běžně k podstatnému zhoršení jeho schopnosti generovat příjem, a potažmo i ke zhoršení jeho ekonomické situace. Alespoň ve smyslu určitého typu závislosti *pečujícího* druhu na *pracujícím* druhovi v oblasti hospodaření s financemi a majetkem. V takovém případě lze minimálně po určitou dobu označit *pečujícího* druhu za slabší stranu v nesezdaném soužití.

V následujícím textu rozeberu časté argumenty spojené s otázkou nad právní úpravou nesezdaného soužití ve světle nadepsaných principů. Přemítání nad uvedenými principy provází prakticky každý proces přijímání nějaké formy právní úpravy nesezdaného soužití v evropských státech. Jeden z výrazných argumentů proti přijímání speciální právní úpravy zní, že druh a družka sami aktivně nejednali a neprojevali vůli vstoupit do manželství. Manželství by přitom všechny problémy (nebo naprostou většinu z nich) spojené s právním uznáním a ochranou slabší strany právně řešilo.¹⁶ Právní úprava jejich neformálního soužití by tak zasahovala do autonomie vůle páru.¹⁷ Jedná se o důležité hledisko, jehož optikou na nesezdané soužití pohlížet. Druh a družka, ač vstoupit do manželských práv a povinností mohli, rozhodli se to neučinit, což je vyjádřením jejich představy o společném životě. Snaha ochránit slabší stranu v páru by neměla vést k tomu, že nebude možné, aby spolu dva lidé měli vztah bez právních závazků, ať už majetkových či jiných. Takový stav by zcela popíral možnost druhu a družky svobodně si vybrat v jakém

¹⁴ BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – JÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*, s. 55.

¹⁵ O existenci analyzovaných jevů v nejen evropských společnostech svědčí i přijetí Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen na poli Organizace spojených národů (OSN). Úmluva mimo jiné zavazuje státy k řešení nerovností, které vznikají mezi muži a ženami v rámci rozdělení rolí v rodině a při výchově dětí. Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rfp/dokumenty/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen-19711/>.

¹⁶ Debata v tomto duchu byla vedena i při přijímání právní úpravy nesezdaného soužití ve Švédsku (zde v nějaké nějaké formě od roku 1987, The Cohabitees Act 1987:232). Dle švédského zákonodávce je respekt ke svobodné volbě páru zvolit či nezvolit si manželství hlavním principem, který je omezen pravidly chránícími slabší stranu. Před novelizací z roku 2003 probíhala diskuse, zda rozšiřovat úpravu nesezdaného soužití. Švédská vláda v návrhu uvádí, že vzhledem k tomu, že se jedná o faktický stav (nevstupuje se do něj oficiálně jako do manželství) a pravidla se uplatní automaticky (také aby nevznikala manželství druhého řádu), by se úprava měla týkat jen zásadních ekonomických otázek a těch záležitostí, kde praktická potřeba ochrany slabší strany převáží. ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. a kol. *Nordic cohabitation law*. Cambridge: Intersentia, 2015, s. 15. Podobně také kanadská provincie Quebec, kde v roce 1988 nedošlo přes debaty ke speciální právní úpravě nesezdaného soužití s argumentací, že aplikace manželských práv na někoho, kdo se do manželství rozhodl nevstoupit, porušuje jeho autonomii. BAILEY, M. Polygamy and unmarried cohabitation. In: ATKIN, B. *The International Survey of Family Law*. 2011, s. 123. Přestože všechny provincie Kanady rozšířily manželská práva vzájemné podpory na nesezdané partnery, některé i práva majetková, Quebec s odkazem na autonomii osob nechce vztahovat úpravu manželství na ty, kteří k tomu neprojevali vůli. BAILEY, M. Unmarried cohabitation in Quebec. In: ATKIN, B. *The International Survey of Family Law*, 2014, s. 34.

¹⁷ Za jeden ze dvou hlavních argumentů proti právní úpravě je označen i autor principů rodinného práva. Blíže viz BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – JÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*. Cambridge: Intersentia, 2019, s. 41.

vztahu chtějí žít a kolik závazků či volnosti chtějí v rámci svého vztahu mít. Takové rozhodování za ně nemůže činit stát.¹⁸ Nevhodnost popsaného stavu si lze lehce představit na příkladu mladého páru studentů bez dětí, který spolu žije tzv. na zkoušku, nebo staršího páru dvou rozvedených či ovdovělých lidí s dětmi z předchozích vztahů, kteří se nechtějí „příliš vázat“, ať už z důvodu dříve prožitého zklamání, nebo důvodu jiného.¹⁹ Zmíněný argument má svůj limit.²⁰ Tím je rozmanitost důvodů, pro které páry setrvávají v neformálním typu svazku. Tedy že jediným důvodem není vždy souhlasná vůle obou z páru nebýt manželi a nemít tak manželská práva a povinnosti. Navíc i s vědomím právních důsledků z toho plynoucích. Mezi druhem a družkou nemusí jít o plánované rozhodnutí, ale o stav, který postupně z daného vztahu vyplyne.²¹ Nesezdané soužití nutně není vždy preferovaným typem soužití obou lidí z páru, ale jen jednoho, který sňatek z nějakého důvodu odmítá. Odmítavý postoj k manželství může plynout z různých zdrojů. Lze si představit zkušenost s rozvedem, negativní postoj k formalizování vztahu státními institucemi, postoj k manželství jako zbytečné formalitě a jiné. Podobné úvahy, tedy že neformalizovat svazek nemusí být vědomé rozhodnutí páru, případně může být rozhodnutím pouze jednoho z páru, uvádí i Jens M. Sherpe.²² Je pravdou, že udržovat vztah, mít společnou domácnost nebo založit rodinu s někým, kdo uzavření manželství odmítá, je také určitý typ rozhodnutí. Nemusí se ale jednat o rozhodnutí nevztahovat na sebe manželská práva a povinnosti, nýbrž o „akceptaci“ podmínek, za kterých je možné mít s daným člověkem vztah a rodinu. Na tyto podmínky člověk může přistoupit kvůli citům k druhému, společné vztahové minulosti či společným dětem. Jeden z páru, který manželství třeba i preferuje, je tak postaven před rozhodnutí akceptovat neformální podobu vztahu nebo vztah ukončit. Tone Sverdrub popsané situace výstižně nazývá zdánlivou svobodou volby obou partnerů.²³ Otázka dle ní nemá být položena tak, zda pár má svobodnou volbu vstoupit do manželství, ale zda daný druh či družka tuto možnost individuálně mají. Ke sňatku jsou potřeba dva.²⁴ Také Masha Antokolskaia poznamenává, že neformalizování svazku není vždy o zamýšlené, svobodné a společné volbě, ale o nedostatku informací

¹⁸ S podobnou argumentací odmítlo norské ministerstvo návrh komise na sjednocení úpravy pro manžele a nesezdané partnery z roku 2021. Norské ministerstvo uvedlo, že by měla existovat alternativa manželství (navíc u párů, které nemají společné děti, není poptávka po takovém kroku vůbec jednoznačná). MANDIJA, L. The new norwegian inheritance act. In: Brinig, M. *International Survey of Family Law, Intersentia*, 2021, s. 386.

¹⁹ ANTOKOLSKAIA, M. *50 Years of Developments in Family Law in the Westernised World*, s. 85.

²⁰ Jak poukazují autoři níže cit. publikace, samotná námitka nepřipustnosti omezení svobodné volby by mohla být uplatněna na jakýkoli případ právní úpravy, která upravuje faktický stav, nikoli vědomé právní jednání. ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. a kol. *Nordic cohabitation law*, s. 12.

²¹ V Polsku nemá nesezdané soužití speciální právní úpravu. Optikou polského zákonodárce si nesezdaní partneři vybrali žít v neformálním svazku a stát by měl respektovat jejich volbu. Autorky níže cit. článku z Gdaňské univerzity opouhují, že jeden z nesezdaného páru se často vzdá kariéry, aby se staral o rodinu, nevznášá nároky, aby se vyhnul konfliktu. Při ukončení soužití mu však právo nedává ekonomickou ochranu, což hodnotí jako příliš tvrdé a dovozují potřebu alespoň minimální ochrany. STĘPIEŃ-SPOREK, A. – SYLWESTRZAK, A. – BALVICKA-SZCZYRBA, M. Some Remarks on Cohabitation in Poland. In: ATKIN, B. *The International Survey of Family Law*, 2015, s. 247–258.

²² SCHERPE, J. M. *The Present and Future of European Family Law*. Edward Elgar Publishing, 2016, s. 71, 73.

²³ SVERDRUB, T. Statutory Regulation of Cohabiting Relationships In: The Nordic Countries. Recent Developments and Future Challenges. In: BOELE-WOELKI, K. – DETHLOFF, N. – GEPHART, W. *Family Law and Culture in Europe. Developments, Challenges and Opportunities*. Intersentia, 2014, s. 67.

²⁴ SVERDRUB, T. The Distinctive Legal Nature of Cohabitation Relationships and the End for Legislation. In: ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. – SINGER, A. – SVERDRUB, T. *Nordic Cohabitation Law*. Cambridge: Intersentia, 2015, s. 241–266.

nebo nerovné vyjednávací síle druhá a družky.²⁵ Důvodem k setrvávání v nesezdaném soužití tedy může být i odmítavý postoj toho z páru, který je založením rodiny méně sociálně a ekonomicky ohrožený. V evropském prostředí se takové ohrožení týká často žen.²⁶ Lze říci, že silnější má *právo veta*, jelikož uzavření manželství vyžaduje společnou vůli obou z páru. Potenciálně tak může právní ochranu více ekonomicky ohroženého druhá či družky zablokovat.

V souvislosti s právní úpravou nesezdaného soužití je zmiňována i obava o vznik *manželství druhého řádu* či *manželství nižšího stupně*.²⁷ Například v českém prostředí v rámci rekodifikace soukromého práva nebylo nesezdané soužití právně upraveno. Důvody uvedené hlavními autory nového občanského zákoníku²⁸ byly mimo jiné obavy o vznik *manželství druhého řádu*.²⁹ Myšlenka autorů byla, že případná právní úprava by byla statusovým institutem, a tedy by musela mít alespoň takovou úpravu jako registrované partnerství. Tak by vzniklo *manželství druhého řádu*, po kterém nemůže být společenská poptávka, protože manželství má u nás velmi vysoký kredit.³⁰ S ohledem na zkušenosti ze zahraničí lze říci, že škála možností, jak přistoupit k úpravě nesezdaného soužití, je velká. Od absence speciální právní úpravy, přes právní úpravu dílčích otázek, až po vytvoření nového institutu podobného manželství s přiblížením práv nesezdaných a manželů. Jmenovat lze například norský přístup, kde zákonodárce naznal, že právní úprava nesezdaného soužití by se měla týkat jen zásadních ekonomických otázek a těch záležitostí, kde praktická potřeba ochrany slabší strany převáží nad respektem k autonomii vůle.³¹ Také lze zmínit švédskou právní úpravu, která nesezdaným párům přiznává některá statusová práva, ale nejedná se o samostatný status vedle manželství.³² Lze souhlasit s argu-

²⁵ ANTOKOLSKAIA, M. Economic Consequences of Informal Heterosexual Cohabitation from a Comparative Perspective: Respect Parties' Autonomy or Protection of the Weaker Party? In: VERBEKE, A. L. – SCHERPE, J. M. – DECLERCK, CH. – HELMS, T. – SENAIVE, P. *Confronting the Frontiers of Family and Succession Law*. Cambridge: Intersentia, 2012, s. 48.

²⁶ Genderové aspekty nesezdaného soužití v českém prostředí podrobněji analyzují v článku STRAKA, L. Nesezdané soužití – přehlížená sociální realita? *Cofola 2024* (v tisku).

²⁷ Za jeden ze dvou hlavních argumentů proti právní úpravě tento označují i autoři principů rodinného práva. Blíže viz BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – JÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*, s. 41. V českém právním prostředí podobné hodnocení uvádějí Zdeňka Gregorová a Zdeňka Králíčková. Blíže viz GREGOROVÁ, Z. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, č. 5, s. 209–214.

²⁸ ELIÁŠ, K. – ZUKLÍNOVÁ, M. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. Praha: Linde, 2001, s. 180.

²⁹ Rovněž Zdeňka Gregorová a Zdeňka Králíčková varovaly před vznikem *manželství nižšího stupně*. Autorky poukazují na to, že z manželství vyplývají nejen práva, ale také povinnosti. Pokud tedy pár odmítá přijmout povinnosti, neměl by mít možnost požívat jen práva v rámci nějaké alternativy manželství. GREGOROVÁ, Z. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Nesezdané soužití v právním řádu České republiky*, s. 209–214.

³⁰ Podobné otázky řešil i maďarský ústavní soud v rozhodnutí ze dne 17. 12. 2008, ve kterém hodnotil, zda je úprava umožňující uzavřít registrované partnerství párům odlišného pohlaví v souladu s ústavou. Dovedl, že s ohledem na podobný charakter manželství a registrovaného partnerství by se v případě párů odlišného pohlaví jednalo o jakési „quazimanželství“. Právní úpravu označil za neústavní, jelikož by existovala instituce, která není manželstvím, ale nese s sebou skoro stejná práva, což by bylo v rozporu s ústavní ochranou manželství a principem právní jistoty. Do registrovaného partnerství tak mohou vstupovat pouze stejnopohlavní páry. Pro doplnění, v Maďarsku je úprava nesezdaného soužití v nějaké formě od roku 1977 po novelizaci občanského zákoníku. SZEIBERT, O. Cohabitation, registered partnership and their financial consequences in Hungary. In: Atkin, B. *The International Survey of Family Law*, 2009, s. 203.

³¹ ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. – SINGER, A. – SVERDRUB, T. *Nordic Cohabitation Law*. Cambridge: Intersentia, 2015, s. 15.

³² SÖRJERG, C. *Reconstructing marriage: the legal status of relationships in a changing society*. Cambridge: Intersentia, 2012, s. 145.

mentem, že institut chránící slabší stranu v rámci partnerského soužití všechny evropské společnosti znají, je to manželství. Institut, který by byl podobný jen s nižší úrovní práv a povinností, by skutečně připomínal jakési *manželství nižšího stupně*. Z mého pohledu však právo primárně nemá *sloužit* tradicím, ale potřebám, které společnost v dané době má. Pokud by po novém institutu jako alternativě manželství byla společenská poptávka,³³ nenacházím příliš praktických důvodů, proč k němu nepřistoupit. Ostatně bychom v rámci Evropy nebyli zdaleka jedinou zemí, která alternativu k manželství právně upravuje.³⁴ Ovšem, jak uvádím výše, právní úprava nesezdaného soužití nemusí být nutně koncipována jako komplexní institut podobný manželství, ale může mít podobu ochrany slabší strany v základních otázkách. Další uvedený argument vysokým společenským kreditem manželství považuji za pouze částečně případný. Přestože manželství v české, potažmo i evropské společnosti nezanedbatelnou váhu má,³⁵ je nedotknutelnost jeho postavení relativní, když bezmála polovina sňatků dnes končí rozvodem.³⁶

S vyvažováním dotčených principů souvisí otázka, zda by případná právní úprava nesezdaného soužití (potažmo jen dílčí ochranná ustanovení) měla být v režimu *opt-in* nebo *opt-out*. Jak uvádí Jens M. Scherpe,³⁷ lze zvažovat dvě možnosti. *Opt-in* režim preferuje autonomii vůle páru. Pro vztáhnutí právní úpravy na dané soužití, by pár musel společným právním jednáním *vstoupit* do režimu ochrany, jako například registrací či uzavřením smlouvy. V případě nesezdaného soužití je důležitou motivací pro přijetí právní úpravy ochrana slabší strany. Pokud jeden z partnerů nechce *vstoupit* do právních vztahů, stačí

³³ Zajímavá je v tomto ohledu argumentace stěžovatelů ve věci Ratzenböck a Seydl proti Rakousku před ESLP, kdy se jako heterosexuální pár domáhali umožnění uzavřít registrované partnerství (t. č. Rakousko umožňovalo vstup pouze párům stejného pohlaví). Stěžovatelé argumentovali odlišnostmi manželství od registrovaného partnerství, které činí manželství pro ně nevhodné. Registrované partnerství shledávali v mnohých ohledech modernější a „volnější“ než tradiční manželství, což shledali za více vyhovující povaze jejich vztahu. Rozsudek ESLP ze dne 26. 10. 2017 ve věci Ratzenböck a Seydl proti Rakousku, č. 28475/12.

³⁴ V několika státech Evropy je registrované partnerství *otevřeno* pro páry stejného i opačného pohlaví. Jmenuji Rakousko, Belgie, Estonsko, Francii, Lucembursko, Nizozemsko a některé části Španělska. V Řecku a Litvě je pro stejnopohlavní páry vedle manželství přidán ještě jiný formalizovaný svazek. BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – JÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*, s. 14, 15. Je zajímavé, že například v Rakousku v roce 2023 z celkového počtu 1.955 uzavřených registrovaných partnerství bylo 1.843 uzavřeno páry opačného pohlaví. Viz Marriage and registration of registered partnerships. In: *Statistics Austria* [online]. [cit. 2024-06-11]. Dostupné z: <https://www.statistik.at/en/statistics/population-and-society/population/marriage-and-registered-partnership/marriage-and-registration-of-registered-partnerships>. V Nizozemsku počet párů opačného pohlaví, které vstoupily do registrovaného partnerství, v průběhu let 2000–2013 vzrostl několikanásobně. Počet uzavřených manželství páry opačného pohlaví mírně klesl. Manželství však mezi těmito páry zůstalo dominantním svazkem, když četnost uzavřených manželství oproti registrovým partnerstvím byla v daném období asi šestinásobná. SCHRAMA, W. National report: The Netherlands, s. 11. In: *Commission on European Family Law* [online]. 2015 [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/The-Netherlands-IR.pdf>.

³⁵ Váhu manželství ve společnosti demonstrují například debaty ohledně sňatků osob stejného pohlaví. Pokud by manželství nebylo pro společnost důležité, pravděpodobně by česká společnost nevedla zapálené debaty o umožnění sňatků osobám stejného pohlaví na jedné straně, a o ústavní ochraně manželství jako svazku muže a ženy na straně druhé. Návrh ústavní ochrany manželství jako svazku muže a ženy: Sněmovní tisk 211/O, část č. 1/4, Novela ústavního zákona – Listina základních práv a svobod. [cit. 2024-02-28]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tisk.sqw?O=8&CT=211&CT1=0>. Návrh na zpřístupnění manželství stejnopohlavním párům: Sněmovní tisk 241/O Novela 2. – občanský zákoník.

³⁶ A to v České republice i ostatních zemích Evropské unie. Sňatky a rozvody. In: *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/snatky-a-rozvody>. Mariage and divorce statistics. In: *Eurostat* [online]. [cit. 2024-06-11]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics#Fewer_marriages.2C_fewer_divorces.

³⁷ SCHERPE, J. M. *The Present and Future of European Family Law*. Edward Elgar Publishing, 2016, s. 75.

mu v režimu *opt-in* nečinit žádné kroky. Pravděpodobněji bude takový krok odmítat ten, který je v silnější pozici. Slabší strana, kterou právní režim chrání, je potom postavena před situací, kdy musí nesouhlas druhého akceptovat se všemi právními dopady, nebo partnerský vztah opustit. Princip *opt-in* tak neposkytuje ochranu straně, která je v pozici, ve které si se svým druhem vstup do právních vztahů nevyjedná. Pokud pár neuzavřel manželství, je možné očekávat, že podobně by tomu bylo s registrací či jiným dvoustranným právním jednáním.³⁸ Projevem *opt-in* přístupu je často *otevření* registrovaného partnerství heterosexuálním pářím. S ohledem na uvedené mám za to, že právní úprava nesezdaného soužití vyžadující ke své *aktivaci* dvoustranné právní jednání, neposkytuje slabší straně o mnoho více ochrany než možnost uzavřít manželství.

Právní úprava v režimu *opt-out* popsané pozice *obrací* a posiluje právní postavení slabší strany. Silnější strana v případě, že právní úpravou vázána být nechce, musí se stranou slabší vyjednat aktivní krok, kterým společně z práv *vystoupí*. Samotná možnost nesezdaného páru *vystoupit* z právní úpravy současně zvyšuje míru zachování principu autonomie vůle, který je z podstaty věci právní úpravou nesezdaného soužití omezen.

Dle E. Goossens registrovaná partnerství (režim *opt-in*) často volí státy, které nekladou příliš důraz na ochranu tzv. tradiční rodiny a současně upřednostňují autonomii vůle, například Belgie. Defaultní režim (*opt-out*) upřednostňují země, které přikládají význam i ne-tradičním rodinám a současně upřednostňují ochranu slabší strany, například Švédsko.³⁹

2. Hledání evropských standardů

Jak již bylo řečeno, podoby rodiny procházejí zejména v posledních padesáti letech v Evropě velkými změnami. Na uvedené změny přirozeně reaguje i Evropský soud pro lidská práva ve své judikatuře. Dle doktríny *living instrument* se judikatura ESLP vyvíjí v reakci na společenský vývoj a změny, čímž je zajištěna aktuálnost a relevance ochrany lidských práv v měnícím se světě. Jedním z projevů je extenzivní výklad pojmu „rodinný život“ a „rodina“ dle čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. V judikatuře ESLP došlo k rozšíření podob rodiny, které spadají pod ochranu čl. 8. ESLP, a dnes již konstantě judikuje, že i *de facto* rodina⁴⁰ pod tuto ochranu spadá.⁴¹ Členské státy tak mají povinnost poskytnout i faktickým rodinným uskupením právní ochranu. Relevantním pro nesezdaná soužití je i čl. 14 zakazující diskriminaci.

ESLP se ve své judikatuře dotýká otázek spojených s nesezdaným soužitím nejčastěji v souvislosti se stížnostmi ohledně právního uznání homosexuálních párů, stížnostmi putativních otců požadujících právní uznání jejich otcovství, případně ve věcech týkajících se osvojení. Méně často se prozatím se stížností do Štrasburku obrací druh či družka

³⁸ Jens M. Scherpe vhodně upozorňuje, že pokud by právní ochrana na nesezdané páry byla navázána na nějaký aktivní právní krok z jejich strany (*opt-in* systém), potom jí budou využívat spíše lépe edukované a situované páry. Pokud by cílem bylo chránit slabší stranu, potom často právě sociálně zranitelné osoby, případně i s dětmi, by pod právní ochranu nespadaly. SCHERPE, J. M. *The Present and Future of European Family Law*, s. 71.

³⁹ GOOSSENS, E. *One Trend, a Patchwork of Laws. An Exploration of Why Cohabitation Law is so Different throughout the Western World*, s. 15–16.

⁴⁰ Rodinné uspořádání vznikající na základě faktického spoluzití, nikoli právním uznáním jako např. manželství.

⁴¹ Např. Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 22. 4. 1997 ve věci X, Y, Z *proti Spojenému království*, č. 21830/93. Rozsudek ESLP ze dne 22. 11. 2010 ve věci *Schalk a Kopf proti Rakousku*, č. 30141/04. Rozsudek ESLP ze dne 26. 5. 1994 ve věci *Keegan proti Irsku*, č. 16969/90. Rozsudek ESLP ze dne 18. 12. 1986 ve věci *Johnston a další proti Irsku*, č. 9697/82.

v otázce právního uznání a obsahu práv v nesezdaném soužití. Jednou z mála takových stížností je věc *Petrov proti Bulharsku*,⁴² ve které shledal ESLP porušení čl. 8 a čl. 14 v rozdílném přístupu věznice k umožňování telefonátů dle toho, zda vězeň volal manželce, či chtěl zavolat družce (vězni žijící v nesezdaném soužití možnost hovoru neměli). Na roveň manželství bylo nesezdané soužití postaveno i v rozhodnutí ve věci *Velikova proti Bulharsku*,⁴³ které se primárně týkalo úmrtí muže v policejní vazbě a práva na účinné vyšetřování, kterého se domáhala jeho družka. ESLP odmítl argumentaci Bulharska, že se družka nemůže v tomto případě domáhat právní ochrany, protože není manželkou zemřelého. Dle ESLP neexistoval ve jmenovaných případech objektivní a rozumný důvod pro rozdílné zacházení s párem žijícím v nesezdaném soužití a párem žijícím v manželství.

ESLP tedy chrání nesezdaná soužití jako faktické rodinné vazby a uznává, že v některých otázkách mohou být ve srovnatelném postavení s manželstvím. Ve své judikatuře však opakovaně dovodil, že rozdíly v přístupu k sezdáním a nesezdaným párům mohou být důvodné a nemusí znamenat zásah do práv chráněných Úmluvou. Například v rozhodnutí *Lindsay proti Spojenému království*⁴⁴ nepovažoval ESLP za diskriminační takovou právní úpravu, která daňově zvýhodňovala nesezdané páry oproti sezdáním. Ve věci *Joanna Shackell proti Spojenému království*⁴⁵ neshledal porušení práv v nepřiznání vdovských dávek pozůstalé družce z nesezdaného vztahu. V již citovaném rozhodnutí *Petrov proti Bulharsku* ESLP poukázal na to, že smluvní státy mají určitý prostor pro uvážení,⁴⁶ aby se sezdáními a nesezdáními páry zacházelo odlišně. Jmenovitě se jedná například o oblast daní, sociálního zabezpečení nebo sociální politiky. O porušení Úmluvou chráněného práva se nejednalo dle ESLP ani ve věci *Van der Heijden proti Nizozemsku*,⁴⁷ kde družka žijící v dlouholetém nesezdaném soužití nemohla odmítnout v trestním řízení vypovídat proti svému druhovi, což by jako manželka mohla. ESLP ve jmenovaných věcech mimo jiné uvedl, že ti, kteří zůstávají v nesezdaném soužití, musí očekávat, že některá práva jako manželé nemají. Ve věci *Babiarz proti Polsku*,⁴⁸ ve které stěžovatel namítal nemožnost dosáhnout právního uznání svého nesezdaného svazku z důvodu nemožnosti rozvést své předchozí manželství, ESLP judikoval, že Úmluva sice chrání *de facto* rodiny a vztahy, ale taková ochrana neznamená, že těmto musí být přiznáno zvláštní právní uznání. Shodný postoj zaujal ESLP i ohledně stížnosti putativního otce ve věci *Nylund proti Finsku*.⁴⁹ Uvedl, že přestože v některých oblastech je nesezdaný vztah právně významný, s manželstvím se pojí celý soubor práv a povinností, což jej činí odlišným od nesezdaného soužití. Taková odlišnost potom může být důvodem jiného zacházení (za předpokladu splnění podmínky objektivní a rozumnosti důvodu). Ve věci *Makarčeva proti Litvě*⁵⁰ ESLP neviděl porušení čl. 8 ani čl. 14 v právní úpravě Litvy, ve které pozůstalá družka

⁴² Rozsudek ESLP ze dne 22. 8. 2008 ve věci *Petrov proti Bulharsku*, č. 15197/02.

⁴³ Rozsudek ESLP ze dne 8. 5. 1999 ve věci *Velikova proti Bulharsku*, č. 41488/98.

⁴⁴ Rozsudek ESLP ze dne 11. 11. 1986 ve věci *Lindsay proti Spojenému království*, č. 11089/84.

⁴⁵ Rozsudek ESLP ze dne 27. 4. 2000 ve věci *Joanna Shackell proti Spojenému království*, č. 45851/99.

⁴⁶ Doktrína *margin of appreciation* poskytuje určitý prostor pro uvážení při implementaci Úmluvy, zejména v oblastech, kde existují rozdíly v národních kulturních, právních a sociálních kontextech. Podobný závěr učinil ESLP i v rozsudku ze dne 26. 1. 1999 ve věci *Saucedo Gómez proti Španělsku*, č. 37784/97.

⁴⁷ Rozsudek ESLP ze dne 3. 4. 2012 ve věci *Van der Heijden proti Nizozemsku*, č. 42857/05.

⁴⁸ Rozsudek ESLP ze dne 10. 4. 2017 ve věci *Babiarz proti Polsku*, č. 1955/10.

⁴⁹ Rozsudek ESLP ze dne 29. 6. 1999 ve věci *Nylund proti Finsku*, č. 27110/95.

⁵⁰ Rozsudek ESLP ze dne 28. 9. 2021 ve věci *Makarčeva proti Litvě*, č. 31838/19.

nebyla ze zákona dědicem svého zesnulého druhu. Ve jmenovaném případě se jednalo o dědictví v podobě bytu, kde spolu nesezdaný pár žil dvacet let a který kvůli neexistenci dědiců přešel na stát. ESLP ve výše shrnuté judikatuře poukazuje na skutečnost, že nesezdaní, ač mohli, do manželství nevstoupili, což je jejich volba i s negativními právními dopady.

Z výše uvedeného přehledu relevantní judikatury lze vyvodit, že ESLP nesezdaná soužití zahrnuje pod ochranu čl. 8. Současně ale rozdílný přístup k sezdáným a nesezdaným párům ve značné míře považuje za přípustný. Při hodnocení zásahu do práva na respektování rodinného života ESLP používá třístupňový test proporcionality. Ten spočívá v odpovědi na otázky, zda je zvolené opatření v souladu s právem, zda sleduje legitimní cíl a zda je nezbytné v demokratické společnosti. Pokud se ESLP zabýval otázkou diskriminace mezi sezdánými a nesezdanými páry, hodnotil, zda rozdílné chování k těmto dvěma skupinám ve srovnatelném postavení má objektivní a rozumný důvod (tedy zda sleduje legitimní cíl a zda je použitý prostředek rozumně přiměřený k účelu).

ESLP, přestože označil absenci speciální právní ochrany u nesezdaného soužití pro stabilní partnerský vztah za nedostatečnou,⁵¹ ponechává na uvážení států, zda nesezdané soužití právně upraví, či nikoli. Důvodem je, že heterosexuální páry mají možnost ve všech členských státech právně uznat svůj vztah vstupem do manželství. Judikatura ESLP zatím v oblasti ochrany nesezdaných svazků nezasahuje dál.

Příspěvkem do diskuze o evropské harmonizaci rodinného práva jsou rovněž akademické publikace s nadnárodním významem. Jmenuji principy týkající se nesezdaných soužití jejichž autorem je Komise pro evropské rodinné právo⁵² a Model Family Code.⁵³ Jedná se o publikace, které mají ambici formulovat společná nadnárodní pravidla pro rodinné právo jako inspiraci pro evropské zákonodárce. Co se týká nesezdaného soužití, obě publikace směřují ke speciální úpravě alespoň některých základních práv a povinností. Jedná se zejména o ochranná ustavení⁵⁴ týkající se rodinné domácnosti, nabývání majetku (dle CEFL domněnka spoluvlastnictví v průběhu soužití), práva na finanční kompenzaci za péči o děti a domácnost nebo dědická práva. Zmíněné publikace tedy v některých oblastech (zejména majetkových) v nějaké míře upřednostňují ochranu slabší strany za současného omezení autonomie vůle páru.

⁵¹ ESLP judikoval, že tzv. kohabitační dohody nezabezpečují některé základní potřeby páru žijícího ve stabilním partnerském vztahu (jako např. vzájemná práva a povinnosti včetně morální a materiální podpory, vyživovací povinnosti a dědických práv). Blíže viz rozsudek ESLP ze dne 21. 7. 2015 ve věci *Oliari a ostatní proti Itálii*, č. 18766/11 a 36030/11.

⁵² BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – JÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*. Komise vydávající Principy evropského rodinného práva je složena z akademických pracovníků z několika evropských zemí, zejména familiaristů a komparatistů. Publikace jsou věnovány klíčovému institutům rodinného práva. Komise v nich vychází z *common core*, čímž se rozumí zachycení společného právního jádra národních právních řádů. Pokud žádné společné jádro v právních řádech nalezeno není, směřuje k *better law*, tedy k vytvoření nového pravidla.

⁵³ SCHWENZER, I. – DIMSEY, M. *Model Family Code. From a Global Perspective*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2006, s. 257. Tento modelový kodex ve své předmluvě deklaruje, že není konkurencí Principů CEFL, ale doplňkem do diskuze z dalších úhlů pohledu. Tato publikace je zpracována spíše z globální než evropské perspektivy. Model Family Code jde dle autorů mimo *common core* za účelem nalezení nejlepšího řešení. Autoři publikace uvádějí, že tato umožňuje odstranění rozdílů ve vnitrostátních zákonech, vzniklých v důsledku odlišného historického vývoje, a vytvoření autonomního a konzistentního systému rodinného práva založeného na moderních řešeních.

⁵⁴ CEFL ve své publikaci některá práva přiznává jen tzv. kvalifikovaným soužitím, které jsou trvalé alespoň pět let nebo se společným nezletilým dítětem/děťmi.

Pro rozšíření o důležitou genderovou rovinu nesezdaných soužití, diskutovanou na mezinárodní úrovni, zmíním Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979⁵⁵ přijatou v rámci Organizace spojených národů. Všechny 27 členských států Evropské unie, i některé další evropské státy, tuto úmluvu ratifikovaly.⁵⁶ V úvodní části Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen členské státy upozorňují na: „*dosud ne plně uznávaný velký přínos žen k blahu rodiny*.“ Společně konstatují, že: „*úloha ženy při zachování rodu by neměla být základem pro diskriminaci, ale že výchova dětí vyžaduje rozdělení odpovědnosti mezi muže a ženy a společnost jako celek*.“ Členské státy, mezi nimi i Česká republika, se v rámci této úmluvy zavázaly dle čl. 2 zavést právní ochranu žen a přijímat veškerá příslušná opatření, včetně legislativních, pro odstranění diskriminace žen.

Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen⁵⁷ ve svém doporučení uvádí, že rovnost postavení žen žijících v nesezdaných soužitích by měla být právem chráněna zejména v oblasti sdílení příjmů a majetku.⁵⁸ Výbor dokonce označuje za diskriminační takovou právní úpravu, která posuzuje majetek získaný během manželství odlišně od majetku získaného v průběhu nesezdaného soužití.⁵⁹ Ve svém dalším doporučení výbor poukazuje na ekonomická rizika, která pro ženy představuje zánik nesezdaného soužití smrtí či jeho ukončením, a apeluje na zajištění jejich ekonomické ochrany ve jmenovaných situacích.⁶⁰

S ohledem na výše uvedené lze usoudit, že v Evropě v posledních padesáti letech dochází k vytváření základů pro regulaci právního postavení nesezdaných soužití, zejména ve smyslu ochrany slabší strany a rovného zacházení s nesezdanými jako s manžely v některých dílčích otázkách. Jakým způsobem se s tímto tématem vypořádaly evropské státy rozeberu v následujícím textu.

3. Modely právních přístupů k nesezdanému soužití v Evropě

V Evropských státech, Česko nevyjímaje, v posledních desetiletích pozorujeme nárůst párů žijících v nesezdaném soužití.⁶¹ V roce 2021 v Česku počet nesezdaných párů činil 510 tisíc.⁶² Ještě signifikantnější nárůst zaznamenáváme u podílu dětí narozených mimo manželství. V zemích Evropské unie běžně dosahuje tento podíl 50 %.⁶³ Česká republika

⁵⁵ Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rfp/dokumenty/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen-1971/1>.

⁵⁶ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. In: *United Nation Treaty Collection* [online]. [cit. 2024-07-02]. Dostupné z: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-8.en.pdf>.

⁵⁷ Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen je tvořen nezávislými odborníky, kteří monitorují implementaci úmluvy členskými státy. Více viz <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/introduction-committee> [cit. 2024-03-12].

⁵⁸ Generální doporučení č. 21 Výboru OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1994, odst. 18. a 30. In: *Organizace spojených národů* [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>.

⁵⁹ Ibidem, odst. 33.

⁶⁰ Generální doporučení č. 29 odst. 30. a 31. Výboru OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen z roku 2013. In: *Organizace spojených národů* [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FGC%2F29&Lang=en.

⁶¹ V Česku v letech 1980 až 2011 počet takových soužití vzrostl o 162 % (jen od roku 2001 o 93 %). Nesezdaná soužití. In: *Český statistický úřad* [online]. 2014 [cit. 2024-03-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20541791/170227-14.pdf/27ebcd5e-95ba-4ef4-8c65-c2a9bc58f9d8?version=1.0>.

⁶² Ženy a muži v datech 2023. In: *Úřad vlády ČR* [online]. 2024 [2024-03-26]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/FINAL-ZaMvD_2023_.pdf.

⁶³ 42 % of births in the EU are outside marriage. In: *Eurostat* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20200717-1>.

se mezi ně řadí s podílem 47,7 % v prvním pololetí roku 2023.⁶⁴ Čeští demografové označují tento fenomén za jeden z nejvýraznějších demografických trendů s důležitými sociálními dopady.⁶⁵ Podobně i zahraniční autoři uvádějí, že současná popularita nesezdaných heterosexuálních svazků v Evropě historicky nemá obdoby.⁶⁶ Kathleen Kiernan shrnuje společenský vývoj nesezdaného soužití v zemích Evropy do čtyř fází. Nejdříve nesezdané soužití představovalo ojedinělý a spíše neobvyklý jev. V druhé fázi sloužilo spíše jako *testovací* období vztahu před vstupem do manželství. Následně se stalo společensky akceptovanou alternativou manželství, kdy společné dítě již nepředstavovalo důvod uzavření manželství. A v poslední fázi je nesezdané soužití v otázce společenského přijetí i založení rodiny nerozlišitelné od manželství.⁶⁷ Podobně situaci v evropské společnosti hodnotí i Ingeborg Schwenzer, dle které je nesezdané soužití v některých zemích tak rozšířené, že lze hovořit o alternativě manželství.⁶⁸ I u nás dle českých autorů můžeme hovořit o existenci funkčních kohabitací nahrazujících sňatky.⁶⁹ Při pohledu na právní řády Evropských zemí, můžeme pozorovat čtyři nejvýraznější přístupy k právní regulaci nesezdaného soužití.⁷⁰

První skupina zemí na nesezdaná soužití uplatňuje zákonem označená ustanovení upravující manželství. To zpravidla v případech nesezdaných soužití se společnými nezletilými dětmi nebo dlouhotrvajících soužití. Podobnou úpravu nalezneme v právních řádech Chorvatska nebo Slovinska. Například, slovinské i chorvatské právo v oblasti nabytí majetku nebo dědění nečiní rozdíl mezi sezdánými a nesezdanými páry. U obou typů soužití vzniká ze zákona společné jmění a druh či družka jsou zákonnými dědici stejně jako manžel či manželka. Práva zde mají nesezdaní i v dalších oblastech jako ochrana rodinné domácnosti, výživné aj.⁷¹

Druhým přístupem, který lze u některých zemí pozorovat, je existence speciální právní úpravy dílčích otázek pro nesezdané partnery. Taková právní úprava ovšem není zdaleka

⁶⁴ Pohyb obyvatelstva 1. pololetí 2023. In: *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-1-pololeti-2023>.

⁶⁵ ZEMAN, K. Nemanželská plodnost – demografický přehled. In: Hamplová, D. *Děti na psi knížku?: mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., 2007, s. 27. [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed_-deti_na_psi_knizku.pdf.

⁶⁶ ANTOKOLSKAIA, M. *Economic Consequences of Informal Heterosexual Cohabitation from a Comparative Perspective: Respect Parties' Autonomy or Protection of the Weaker Party?*, s. 42.

⁶⁷ KIERNAN, K. The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2001, Vol. 15, No. 1, s. 3.

⁶⁸ SCHWENZER, I. The Evolution of Family Law From Status to Contract and Relation. *European Journal of Law Reform*, 2001, Vol. 3, s. 200.

⁶⁹ Z českých dat vyplývá, že ve značném procentu případů dochází ke sňatku rodičů v prvních letech po narození prvního dítěte (závěr vyplývá z podílu druhorozených dětí narozených již do manželství rodičů). V současné době je však podíl i druhých, třetích dětí daných rodičů narozených mimo manželství nezanedbatelný. Viz ZEMAN, K. *Nemanželská plodnost – demografický přehled*, s. 21–22. Shodně i ANTOKOLSKAIA, M. *50 Years of Developments in Family Law in the Westernised World*, s. 85.

⁷⁰ Inspirací pro rozdělení zemí do jmenovaných kategorií mi byla zejména níže citovaná publikace. Rozdělení jsem však doplnila o třetí skupinu zemí umožňujících vstup do registrovaného partnerství jako samostatnou kategorii. BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – JÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regardin*, s. 39–40.

⁷¹ NOVAK, B. National Report: Slovenia. In: *Commission on European Family Law* [online]. [cit. 2024-07-05]. Dostupné z: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Slovenia-IR.pdf>; NOVAK, B. Update – Slovenia. In: *Commission on European Family Law* [online]. [cit. 2024-07-05]. Dostupné z: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Slovenia-Novak.pdf>; REŠETAR, B. – LUCIĆ, N. National Report: Croatia. *Commission on European Family Law* [online]. [cit. 2024-07-05]. Dostupné z: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Croatia-IR1.pdf>.

tak dalekosáhlá jako v případě manželství. Pokud pár nemá o vznik některých práv a povinností zájem, uplatní se zpravidla režim tzv. *opt-out*. Země v této skupině chrání nesezdaný pár zejména při zániku soužití, ať už smrtí jednoho z páru nebo ukončením soužití.⁷² Evropské státy, které spadají do této kategorie, jsou Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Norsko, Skotsko, Švédsko, Švýcarsko a některé další. Ilustračně, při pohledu na norskou úpravu vidíme posílení postavení druhá či družky v případě, že mají společné děti nebo očekávají jejich narození. V takovém případě mají limitované právo dědit ze zákona. Společné jmění v nesezdaném soužití zde nevzniká a nárok na finanční kompenzaci po ukončení soužití soudní praxe přiznává v ojedinělých případech.⁷³

Třetí skupinou jsou země, které umožňují nesezdaným heterosexuálním párům vstoupit do registrovaného partnerství. Jedná se tedy o režim *opt-in*, pro jehož *aktivaci* se vyžaduje iniciativa obou lidí z páru. Těmi jsou Belgie, Rakousko, Estonsko, Francie, Lucembursko, Nizozemsko a některé části Španělska.⁷⁴

Poslední, čtvrtou skupinu, tvoří státy jejichž právní řád žádná speciální ustanovení týkající se nesezdaných partnerů neobsahuje. Na právní poměry nesezdaného páru tak dopadají obecná ustanovení práva. V případě, kdy si nesezdaní partneři chtějí některá práva upravit, musejí tak učinit smluvně. Uplatní se tedy režim *opt-in*. Jedná se například o Německo, Itálii, Lucembursko nebo Bulharsko. Rovněž Česká republika se řadí do této skupiny států. K právní úpravě nesezdaného soužití u nás nedošlo ani v rámci poslední rekodifikace soukromého práva, která proběhla s přijetím nového občanského zákoníku v roce 2012.⁷⁵ Hlavní autoři zmíněného kodexu se vyjádřili tak, že kromě manželství nebude vztah dvou osob různého pohlaví institucionalizován. Jako jeden z důvodů uvádí absenci společenské poptávky, velmi vysoký kredit manželství u nás i výjimečnost takové úpravy v zahraničí.⁷⁶

Závěr

Soužití párů mimo manželství se v evropském prostředí stává stále běžnějším. Jelikož se jedná o relativně nový trend, právní řády evropských zemí často hledají odpověď na otázku, zda vůbec nebo jak nesezdané soužití právně upravit. Můžeme říct, že nesezdané soužití je opodstatněně aktuálním a hojně diskutovaným tématem. Diskuze se týká zejména balancování mezi autonomií vůle a ochranou slabší strany. Pro jednoho z páru totiž může být dlouhodobé nesezdané soužití, do kterého se narodily děti, doprovázeno tvrdými a nespravedlivými ekonomickými dopady. Potřeba ochrany slabší strany pak může z mého pohledu v některých otázkách *převážít* princip respektu k autonomii vůle páru nevstupovat do právních vztahů spojených s manželstvím či podobnou právní úpravou

⁷² SVERDRUB, T. *The Distinctive Legal Nature of Cohabitation Relationships and the End for Legislation*, s. 241–266. Podobně i LUND-ANDERSEN, I. Discussion of Legal Policy: Principles for Regulating Cohabitation Relationships. In: ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. – SINGER, A. – SVERDRUB, T. *Nordic Cohabitation Law*. Cambridge: Intersentia, 2015, s. 267–282.

⁷³ SVERDRUB, T. National Report: Norway. In: *Commission on European Family Law* [online]. [cit. 2024-07-05]. Dostupné z: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-IR.pdf>.

⁷⁴ Ibidem, s. 14.

⁷⁵ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Jedná se o kodex systematicky upravující oblast soukromého práva, který vstoupil v účinnost 1. ledna 2014.

⁷⁶ ELIÁŠ, K. – ZUKLÍNOVÁ, M. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*, s. 180.

párového soužití. V takovém případě se ekonomická ochrana v základních otázkách může jevit jako přiměřená a vyvážená vůči míře, kterou by zasahovala do autonomie páru.⁷⁷ Hlavní důvody pro tento závěr nacházím dva. Prvním důvodem je, že rozhodnutí páru založit spolu rodinu a vést společný život je samo o sobě zavazující. Pro takový pár bude existence ochranných pravidel více očekávatelná. Se založením rodiny se množství závazků zpravidla pojí i bez speciální právní úpravy nesezdaného soužití, a to ve všech státech napříč Evropou. Lze zmínit například povinnost k výživě dítěte a jeho matky, povinnost společně pečovat o dítě, rozhodovat o významných záležitostech dítěte společně a další závazky spojené s rodičovstvím. Zesílení ochrany pro *pečujícího* druhu se tak pro pár s dětmi nemusí jevit jako nepřiměřené nebo překvapivé, oproti představě uplatňování podobné právní úpravy na pár bezdětný. Druhým důvodem je potřeba základní právní ochrany toho z páru, který omezí ekonomickou aktivitu ve prospěch péče o společné dítě. Absence právní ochrany může často vést k nespravedlivému a zejména ekonomicky tvrdému dopadu vůči tomu, který v průběhu nesezdaného soužití věnoval své úsilí výchově dětí a péči o domácnost, a to třeba i řadu let.

Z mého pohledu je důležité, aby právo respektovalo volbu obou nebo jednoho z páru nechť manželství. Taková volba by měla působit alespoň tak, že případná *defaultní* právní úprava nesezdaného soužití (režim *opt-out*) není prakticky totožná s úpravou manželství co do práv a povinností. Současně by však slabší strana v páru, která si vstup do režimu *opt-in* (jako je manželství nebo registrované partnerství) nemusí být schopna vyjednat, neměla být ponechána bez právní ochrany. Jako vyvážené se mi jeví právní řešení, které v klíčových ekonomických oblastech jako je vypořádání majetku při rozchodu či otázka dědění *defaultně* posiluje právní postavení slabší strany. Současně by však páru měla zůstat možnost dohodou z *defaultního* režimu vystoupit (režim *opt-out*), čímž je posílen úpravou omezený princip autonomie vůle.

Vývoj rodinného práva je úzce spjatý s proměnami způsobu vedení rodinného života. Počet párů žijících v nesezdaném soužití narůstá, právní aspekty takových soužití jsou významné a v evropském kontextu můžeme hovořit o vytváření standardu minimální právní ochrany nesezdaných soužití. Je tedy ke škodě, že Česko nevyužilo v rámci rekodifikace soukromého práva možnost některého aspekty nesezdaného soužití právně upravit a zařadit je do nově vzniklého soukromoprávního kodexu. Lze říct, že v Evropě je právní úprava nesezdaného soužití v alespoň minimálním rozsahu poměrně běžná.

⁷⁷ Shodně i ANTOKOLSKAIA, M. *50 Years of Developments in Family Law in the Westernised World*, s. 85.

Unmarried Cohabitation in the European Context: Exploring a Balance between Protecting the Weaker Party and Autonomy of Will

Lucie Straka

Abstract: The article examines the conceptual and legal foundations that are significant in the European legal environment for discussing the regulation of cohabitation. The aim is to present the main arguments in Europe for and against the adoption of laws regulating cohabitation, with a particular focus on property law aspects. These arguments typically balance the principle of autonomy of will with the principle of protecting the weaker party. The goal is also to elucidate the European standards for the legal regulation of cohabitation, primarily derived from European legal systems, the case law of the European Court of Human Rights, academic publications, and international conventions. The analysis demonstrates the existence of a standard for the legal regulation and protection of cohabiting relationships in Europe. The argumentation in favor of adopting legal regulations for cohabitation, at least in the form of basic protective economic rules, is particularly persuasive when there are children involved in the cohabiting relationship.

Keywords: unmarried cohabitation, Europe, harmonization, protection of the weaker party, autonomy of will